

Gemau Bwrdd Canoloesol

Rhagymadrodd

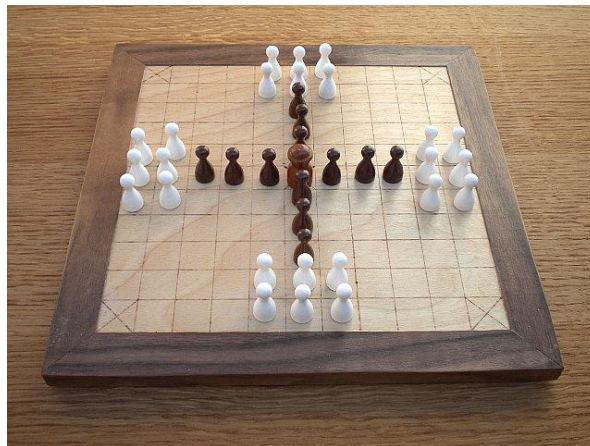
Pan Glyndŵr oedd yn blentyn, byddai wedi chwarae nifer o gemau gwahanol gyda'i ffrindiau a'i deulu, ac y mae llawer o honynt yn cael eu chwarae hyd heddiw. Chwaraewyd y gemau hyn am hwyl - ond fe'u defnyddiwyd hefyd i baratoi'r plant ar gyfer eu bywydau fel oedolion.

Chwaraeon nhw gemau pêl - fel sgitsls, bowlio a cnapan - neu gemau o:

- * Difyrrwch - fel cuddio a cheisio, hopscotch, blind man's bluff a tag;
- * Sgil a Chryfder - fel coetenau, saethyddiaeth, reslo a tug of war;
- * Siawns - fel dis, 'esgyrn migwrn' a codi ffyn;
- * Strategaeth - fel gwyddbwyll, tawlbwrdd a nim.

Gemau Strategaeth

Hnefatafl [Tawlbwrdd]

Tawlbwrdd oedd y fersiwn Gymraeg o gêm y Llychlynwyr, hnefatafl. Fel arfer roedd yn cael ei chwarae ar fwrdd sgwâr a oedd yn 9 sgwâr o led, er y gallai byrddau fod yn fwy. Yn y gêm, mae brenin a'i amddiffynwyr yn ceisio dianc rhag eu hymosodwyr, a symud y brenin i ddiogelwch wrth ochr y bwrdd.

Crybwyllir gêm o'r enw 'gwyddbwyll' yn aml yn y Mabinogion a dichon iddo gael ei ddwyn i Gymru yn wreiddiol gan y Rhufeiniaid. Rydym bellach yn defnyddio gwyddbwyll fel yr enw ar 'chess', ond datblygodd hefyd yn gêm tawlbwrdd.

Crybwyllir tawlbwrdd yng Nghyfreithiau Hywel Dda, lle rhoddwyd gemau ohono yn anrhegion i weision sifil - rhoddwyd y gemau drutaf i'r bobl bwysicaf. Yr oedd y tawlbwrdd yn dra pharchus y pryd hwn ond erbyn yr unfed ganrif ar bymtheg roedd y gêm wedi colli ei statws yn y gymdeithas Gymreig. Mae'r gair tawlbwrdd bellach yn cael ei ddefnyddio am 'backgammon'.

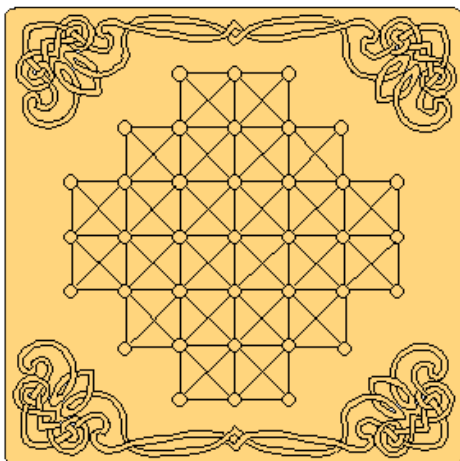
Nine Men's Morris [Nawtwll]

Nawtwll yw un o'r gemau bwrdd hynaf y gwyddys amdani - mae ei gynllun wedi'i ddarganfod ar deils toi hynafol yr Aifft ac mewn adeiladau Rhufeinig a Groegaidd. Mae'r gêm yn dal i fod yn boblogaidd mewn llawer o wledydd - mae'n un o'r gemau rhes o dri, fel Noughts and Crosses neu Tic-Tac-Toe.

Nod y gêm yw dal cownteri eich gwrthwynebwy'r a'u tynnu oddi ar y bwrdd. Gwneir hyn trwy ffurfio llinell syth o dri rhifydd - a elwir yn 'felin'.

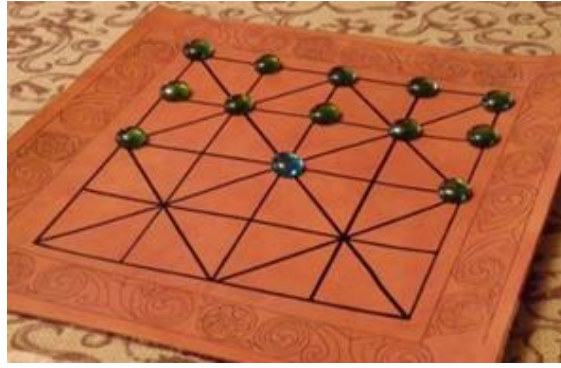
Fox and Geese [Dal Glyndŵr]

Mae'n debyg mai'r Llychlynwyr a ymsefydlodd yng ngogledd Ewrop oedd yn chwarae'r gêm hon gyntaf. Yn y gêm, mae dwy ar bymtheg o wyddau yn ceisio amgylchynu llwynog, ond gall y llwynog eu rhwystro trwy neidio dros y gwyddau.

Mae fersiynau modern o'r gêm hon, fel Chinese Checkers a Solitaire.

Corner the Rabbit [Hela Glyndŵr]

Mae Corner the Rabbit yn debyg iawn i'r gêm Fox and Geese ond mae'n cael ei chwarae ar fwrdd sgwâr ac mae ganddo ddeuddeg 'helwr'. Efallai mai'r gêm hon yw'r gêm hela gynharaf a gofnodwyd yn Ewrop - Disgrifiwyd Cercar la liebre mewn llyfr yn 1283. Efallai bod y Moors wedi mynd â'r gêm i Sbaen oherwydd ei fod yn defnyddio'r un bwrdd chwarae â'r gêm 'Alquerque'.

Yna aeth y Sbaenwyr â'r gêm i Ganolbarth a Gogledd America a chwareuwyd hi gan y brodorion Americanaidd. Roedden Llwyth Papago Arizona a Llwyth Tew o Mecsico Newydd yn ei alw'n Pon chochotl (neu 'Coyote ac Ieir'). Mae Cercar la liebre yn dal yn boblogaidd heddiw yn Sbaen dan yr enw Juego de la liebre.

Alquerque [Drafftiau]

Gêm fwrdd strategaeth yw Alquerque a oedd yn seiliedig ar y gêm Qirkat o'r Dwyrain Canol. Nid yw'r gêm yn ymddangos mewn llenyddiaeth tan ddiwedd y 10^{fed} ganrif pan soniwyd am Qirkat yn y llyfr Kitab al-Aghani (neu 'Llyfr y Caneuon').

Aeth y Moors â'r gêm gyda nhw pan oresgynasant Sbaen, ac mae'r rheolau i Alquerque wedi'u cynnwys yn Libro de los juegos (neu 'Llyfr y Gemau') yn y 13^{eg} ganrif. Yn ddiweddarach cyflwynodd ymsefydlwyr Sbaenaidd yn New Mexico y gêm i Indiaid Zuni. Credir bod y gêm fodern o ddrafftiau wedi'i datblygu o Alquerque.